

УДК 378:346

Л.М. Дудник,
кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВІ МЕТОДИКИ ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ ІЗ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Аналізуються проблемні питання застосування методів і форм проведення занять із курсу господарського та господарсько-процесуального права, вносяться конкретні пропозиції, направлені на вдосконалення проведення занять.

Ключові слова: методика проведення занять, господарсько-правові дисципліни, лекція.

Анализируются проблемные вопросы применения методов и форм проведения занятий по курсу хозяйственного и хозяйственно-процессуального права, вносятся конкретные предложения, направленные на совершенствование проведения занятий.

Ключевые слова: методика проведения занятий, хозяйственно-правовые дисциплины, лекция.

The issues of an implementation of methods and forms of the studies on the course of economic and commercial procedural law are analyzed, concrete proposals aimed at the improving of the classes are made

Keywords: methods of the studies, economic law, commercial procedural law, lecture.

Перехід України до розвинутих ринкових відносин і створення належних умов функціонування суб'єктів господарської діяльності різних організаційно-правових форм потребувало широкого правового регулювання їх діяльності. Оновлення всіх ланок життя в умовах ринкової економіки зумовлює посилену увагу до професійної підготовки майбутніх правовиків – фахівців, формування в них соціальної та трудової активності.

Приєднання України в травні 2005 року до Болонського процесу визначило напрям і контури освітньої реформи, одним із основних завдань якої стало запровадження стандартів забезпечення якості вищої освіти. У цьому контексті відводиться особлива роль методиці проведення якісних занять з курсу юридичного спрямування – господарського та господарсько-процесуального права.

Проблематика методів і форм проведення лекційних занять висвітлювалась у наукових публікаціях та у фахових виданнях. Дослідження з питань особливостей проведення лекційних занять для різної категорії слухачів проводили Виходцева О.А., Дуткевич Т.В., Артикуца Н.В., Клоченок О.М., Ліщук Т.О, Пехота О.М., Кіктенко А.З., Любарська О.М., П'ятакова Г.П., Софій Н.З., Кузьменко В.У., Клюй І.В., Бандура О.О., Новіков С.Г., Литвін О.П., Опальченко О.М. та інші.

Мета статті – проаналізувати та визначити проблемні аспекти та особливості застосування методів і форм проведення занять з курсу господарського та господарсько-процесуального права і визначити шляхи їх удосконалення.

Для визначення специфіки організації навчального процесу викладання господарсько-правових дисциплін необхідно охарактеризувати основні складності

таких дисциплін і ті лігвіністичні, соціокультурні, морально-правові та інші труднощі, які виникають у процесі їх вивчення і які багато в чому відрізняються від інших правових дисциплін. Окреслення таких труднощів є надзвичайно важливим завданням, оскільки складність – категорія об’єктивна, тоді як поняття “труднощі” – суб’єктивна, що характеризує готовність суб’єкта долати перешкоди [1].

Завдання викладача полягає в тому, щоб визначити “складність” дисципліни і подолати “труднощі” в процесі її вивчення, принаймні на початковому етапі навчання, оскільки практичний досвід викладання показує, що початкова стадія вивчення цих предметів проходить під психологічним тиском “труднощів”, що негативним чином позначається на всіх аспектах процесу вивчення господарсько-правових дисциплін.

Особливу складність у студентів становлять господарські терміни, які на початковому етапі у студентів викликають певне занепокоєння, що змушує викладача проводити додаткове їх роз’яснення як під час лекції, так і під час семінарських занять. Для роз’яснення слів, які аудиторія не знає, термінів, необхідних для розуміння питання, що викладається, використовуються наукові правові визначення. У лекції поряд з основним – класифікацією – можна звернутись і до інших способів визначення, наприклад, дати синонім цього поняття, навести приклад. Непогано, коли в лекції є достатня кількість конкретних прикладів, порівнянь, посилянь, статистичних даних, тобто різного ілюстрованого матеріалу.

На початковому етапі студентам необхідно донести, що вивчення основ курсу господарсько-правових дисциплін має стати базою для оволодіння студентами професійними знаннями і вміннями напряму “Правознавство”. Адже господарсько-правові дисципліни, “господарське право” та “господарське процесуальне право” є основою для вивчення таких дисциплін, як: “підприємницьке право”, “земельне право”, “біржове право”, “фінансове право”, “трудове право”, “податкове право”, “адміністративне право” та низки інших. Такий широкий спектр суміжних правових дисциплін покладає на викладачів, які викладають господарсько-правові дисципліни, високу відповідальність за якість проведення занять. Приділяється увага підвищенню наукового рівня та особливостям методики проведення лекцій, їх практичній спрямованості та виховній ролі.

Лекція – це найбільш економічний спосіб передачі й засвоєння навчальної інформації, тобто мислительної культури поколінь, вміщеної в рамках педагогічних форм навчання.

Слово “лекція” латинського походження і в перекладі українською мовою означає “читання”. Традиції викладання матеріалу через дослівне читання раніше написаного тексту (конспекту) припадає на університети середньовіччя. І сьогодні, наприклад, в Англії вважають обов’язковим, щоб професор університету приходив на заняття з текстом лекції і користувався ним, викладаючи матеріал. У інших країнах ця традиція втратила своє значення і поняття лекція означає не тільки читання раніше підготовленого тексту, а радше специфічний метод чи форму (за різними класифікаціями) вивчення матеріалу.

До читання лекцій, як правило, залучаються найбільш кваліфіковані та досвідчені науково-педагогічні працівники, а в ході їх проведення практикуються застосування наочних та технічних засобів навчання. Виховна функція лекції дає змогу формувати в майбутніх фахівців певні морально-духовні якості безпосередньо через зміст навчального матеріалу й налаштування студентів на конкретну пізнавальну діяльність.

Найбільш всього допомагає успіху лекторська мова, коли вона проста, зрозуміла і виразна, не перевантажена цитатами і цифрами, зарозумілими термінами. Хороша лекція передбачає індивідуалізовану (свою) мову, вільну від шаблонів і граматичної сухості, гарно інтоновану мову, в якій “чується музика”. За висловленням Козаржевського А.Ч. “Лектор подібний музиканту, який щоденно сідає за інструмент. Мова для лектора є інструментом його творчості, і володіння цим інструментом має бути досконалим” [2].

Збагачують мову лектора приказки, прислів'я, крилаті слова і вирази, висловлювання відомих людей. Робить лекцію цікавішою застосування доречних і розумних цитат, використання історичних документів, а в деяких випадках – частини віршів, байок, сатири. Завжди корисним є вдалий гумор лектора, використання з цією метою яскравих літературних образів, тонких порівнянь. Однак в усьому цьому необхідне суворе почуття міри. З наукової точки зору це так звана гедоністична функція лекції, яка полягає в тому, що вона має викликати позитивні емоції, естетичну насолоду від процесу здобування знань і змісту лекційного матеріалу.

Отже, будь-яку лекцію готують і проводять відповідно до основних дидактичних принципів: науковості; системності і систематичності; наочності; формування пізнавальної активності слухачів; групового й індивідуального підходу; навчання на високому рівні; міцності оволодіння знаннями, навичками і вміннями.

Основна мета лекцій – дати систематизовані основи наукових знань із господарсько-правових дисциплін, розкрити стан і перспективи прогресу в конкретній галузі науки, сконцентрувати увагу на найбільш складних і вузлових проблемних питаннях.

Дидактична роль лекції полягає в тому, щоб ознайомити студентів з наукою, з основними категоріями й закономірностями дисципліни, її методологічними основами, а також сформувати орієнтовну базу для подальшого засвоєння навчального матеріалу. Тобто під час ознайомчої лекції необхідно здійснити перелік тем, які будуть прочитані в майбутньому відповідно до робочої і навчальної програми. Таким чином, формується зміст і характер подальшої роботи студентів з цієї галузі науки, розвивається їх пізнавальний інтерес і вміння логічно мислити.

Добре підготовлена й прочитана лекція активізує пізнавальну діяльність слухачів, спонукає до роздумів над проблемами, що їх висуває та чи інша наука, до пошуку відповідей на запитання, які виникають, а також формує в них творче мислення.

Однією з особливостей методики проведення лекції з господарсько-правових дисциплін є можливість викладача викласти в логічно систематизованій формі великий обсяг навчальної інформації, який притаманний цим дисциплінам. При цьому подача наукових фактів сприяє активізації уваги, мислення студентів, збуджує інтерес і внутрішню активність думки, створює умови для подальшого більш глибокого і самостійного вивчення начального матеріалу за підручником, посібником тощо. Під час лекції в студентів формується вміння слухати і усвідомлювати побачене і почуте, здійснювати такі важливі розумові операції, як аналіз, синтез, порівняння тощо.

Викладач відбирає найголовніше, істотне із великого потоку наукової інформації, спрямовує студента на найважливіші питання спеціальності, на аналіз нових наукових проблем, які ще не знайшли відбиття в підручниках, розкриває перспективи певної галузі науки [3; 4].

Лекція є також основою для подальшої самостійної роботи. Вона чинить виховну і розвиваючу дію в процесі взаємодії викладача і студента, розвиває

інтерес і любов до науки, творчі здібності, інтелектуальну й емоційно-вольову сферу особистості, сприйняття, пам'ять. Однак в лекції є певні слабкі сторони, які обмежують її можливості в управлінні пізнавальною діяльністю студентів: відносно менша активність студентів, ніж в інших видах навчальних занять, неможливість індивідуального підходу в умовах масової аудиторії, складності зворотного зв'язку тощо. Проте ці слабкі сторони компенсуються іншими формами навчання. У цілісній системі форм і методів навчальних занять лекції належить найважливіша роль, яка може бути реалізована тільки цією формою навчання. Лекція впливає на студентську аудиторію в плані змісту і фактом особистого спілкування аудиторії з лектором – ученим, педагогом [5].

Зміст лекції визначається навчальною програмою дисципліни. Усі факти, приклади, цифри, докази, коментарі мають відповідати меті лекції і вести до розкриття її основних ідей. Фактичного матеріалу в лекції повинно бути порівняно небагато – рівно стільки, скільки необхідно для розуміння питання студентами. Весь фактичний матеріал повинен бути пронизаний узагальненнями, що надають лекції наукової переконливості й доказовості. Викладений матеріал бажано чітко оформлювати у вигляді системи, яка краще запам'ятовується і допускає більш широке перенесення в нові ситуації. Усуваючи той чи інший навчальний матеріал із лекційного курсу, слід мотивувати це перед студентами і показати його місце у загальній системі. Необхідно виховувати у слухачів звичку орієнтуватися у вивченні предмета на навчальну програму.

Зробити лекцію повноцінною допомагають дидактичні принципи відбору і викладу матеріалу.

Перший принцип – науковість лекції. Викладач встановлює, які знання, наукові теорії, закони, правила він повинен повідомити слухачам; відбирає найбільш яскравий, виразний фактичний матеріал, наочність для посилення емоційної насиченості лекції [6].

Другий принцип – доступність викладеного матеріалу. Науковість і доступність навчання – принципи, що завжди розглядаються разом і в єдності. У вищій школі рівень підготовки слухачів дуже різний. Одним студентам достатньо для засвоєння матеріалу прослухати лекцію, записавши найбільш важливі положення і проглянувши наукові посібники, інші потребують додаткової уваги викладача, активного його сприяння в засвоєнні навчального матеріалу [7].

Третій принцип – зв'язок із попереднім матеріалом. Кожна лекція передбачає органічний зв'язок із попереднім матеріалом і точний вихід на наступний. При відборі й викладі вступних лекцій слід спиратися на одержані раніше знання і можливий досвід діяльності. Слід ураховувати, що виклад лекційного матеріалу в цілком закінченій формі погіршує його запам'ятовування, в той час як деяка неясність, недомовленість викликає пізнавальний інтерес [8].

Четвертий принцип – історичність: викладений матеріал повинен співвідноситись з тією епохою, конкретним часом, коли зародилася ідея, розглядалося явище, з'явився той чи інший факт. Це допомагає слухачам осмислити історію ідей, гіпотез, наукових відкриттів – те багатство, яке накопичили попередні покоління людей [9].

П'ятий принцип – зв'язок теорії з практикою, який виявляється в лекційному викладанні як практична орієнтація. Кожне теоретичне положення, наприклад під час читання курсу, повинне пов'язуватися з конкретною практикою, звертати увагу студентів на застосування, використання того чи іншого загального положення [10].

Виклад лекції повинен бути образним, "пізнавальним, емоційно-експресивним, дійово-вольовим". Стиль – живий, виразний. Темп мовлення – середній, щоб дати можливість студентам записати основні положення лекції.

Лекції з господарсько-правових дисциплін як фундаментальних визначаються специфікою предмета і орієнтуються перш за все на господарські і господарсько-процесуальні кодекси та низку законодавчих актів, які регулюють господарську діяльність і які до того ж часто змінюються і доповнюються. Крім того, викладач вводить у лекцію матеріали підручників, нових наукових досліджень, що знайшли відбиття в статтях, монографіях, результати кафедральних досліджень тощо.

Крім лекцій, у вищому навчальному закладі успішно функціонують інші форми організації навчального процесу, що тісно і органічно пов'язані з лекцією.

Щодо організаційно-практичної роботи проведення занять, як правило, сучасна система навчання передбачає від викладача охоплення великого обсягу інформації й орієнтована на “знання” і “розуміння”. Це підштовхує педагога на використання в основному пасивного ведення занять. У середньовіччі використання пасивних методів було виправдано. Учитель мав можливість передати весь обсяг відомої на той час інформації з будь-якого предмета своєму учню. У сучасному світі ситуація кардинально змінилася. Неможливо одній людині знати все навіть у якійсь вузькій галузі знання. До того ж, як відомо, численні факти добре запам'ятовують комп'ютери. Студенти ж повинні мати інші навички: думати, розуміти суть речей, осмислювати ідеї й концепції і вже на основі цього вміти шукати потрібну інформацію, трактувати її і застосовувати в конкретних умовах. У результаті традиційне навчання, у центрі якого знаходиться активний викладач, а студенти мовчки сприймають матеріал, слухають пояснення на лекціях або звітують на семінарських і практичних заняттях, виконують контрольні завдання, складають заліки, іспити, одержують оцінки за ті знання і навички, яких набули в процесі навчання, спричинює невідповідність між вимогами сьогодення та можливостями. Такий вибір навчальних методів є радше звичкою, аніж обміркованим рішенням, мотивованим навчальними цілями курсу та потребами щоденного змісту.

Тому проблема зміни парадигми навчання від “об'єкт-суб'єктної” на “суб'єкт-суб'єктну” є надзвичайно актуальною в цей час. Вирішенню цієї проблеми сприяє використання сучасних педагогічних технологій, популярним серед яких є навчання із залученням інтерактивних технологій, що розвивають творчий потенціал, активізують мислення студентів.

Інтерактивне навчання – це співнавчання, взаємонавчання, навчання, занурене в спілкування, діалогове навчання, де і студент, і викладач є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання, які розуміють, що вони роблять, рефлексують із приводу того, що вони знають, вміють і здійснюють [11; 12; 13].

Використання інтерактивного навчання – не самоціль. Це лише засіб для досягнення тієї атмосфери в групі, яка найкраще сприяє співробітництву, розумінню і доброзичливості, надає можливості дійсно реалізувати особистісно-орієнтоване навчання.

Проте, як ми знаємо, при його застосуванні педагог стикається з певними труднощами. Для того щоб подолати складності застосування окремих інтерактивних технологій і перетворити їхні слабкі сторони в сильні, треба пам'ятати що інтерактивна взаємодія потребує певної підготовки як студентами, так і педагогом. Як педагогу, так і студентам треба звикнути до них. Можна навіть створити план поступового впровадження інтерактивного навчання. Краще старанно підготувати кілька інтерактивних занять у навчальному році, ніж часто проводити наспіх підготовлені “ігри”. Якщо застосування вами інтерактивної моделі в конкретній групі веде до протилежних результатів, треба переглянути

вашу стратегію й обережно підходити до її використання. Для ефективного застосування інтерактивного навчання, зокрема, для того, щоб охопити весь необхідний матеріал і глибоко його вивчити (а не перетворити технології в безглузді “ігри заради самих ігор”), педагог повинен старанно планувати свою роботу, щоб дати завдання студентам для попередньої підготовки: прочитати, продумати, виконати самостійні підготовчі завдання.

Однією з причин незадовільного засвоєння студентами почутого на заняттях є темп, із яким викладач говорить, і ступінь сприйняття його мовлення.

Наукові дослідження твердять, що для того, щоб студенти слухали і не думали над сторонніми речами, викладачі повинні промовляти від 400 до 500 слів за хвилину. Але це неможливо, людина говорить у чотири рази повільніше, а тому студенти відволікаються, і часом їм стає нудно.

Дослідження, проведене в одному з американських університетів, де переважає лекційна форма навчання, показало, що студенти були неуважні приблизно 40 процентів часу. Більше того, коли за перші десять хвилин студенти ще могли запам'ятати 70 процентів інформації, то за останні десять хвилин уроку вони сприймали всього 20 процентів матеріалу. Не дивно, що студенти під час викладання лекційного вступного курсу знали лише на 8 % більше ніж контрольна група, яка не слухала курсу взагалі.

Використання наочності під час лекції збільшує запам'ятовування матеріалу на 14–38 %. Експеримент, проведений американськими дослідниками, показав, що використання візуальних засобів під час вивчення дисциплін на 200 процентів поліпшує результати. Крім того, така презентація матеріалу забирає на 40 процентів менше часу, вона підсилює усну подачу матеріалу. Наочність варта не тільки сотень слів, а й утричі ефективніша за одні лише слова.

Якщо ж до роботи залучається слухова й зорова пам'ять, є більше шансів задовольнити потреби різних студентів, чий спосіб сприйняття матеріалу може суттєво відрізнятись.

Однак використання лише зорової та слухової пам'яті недостатнє. Децю змінивши слова великого китайського педагога, можна сформулювати кредо інтерактивного навчання:

Те, що я чую, я забуваю,

Те, що я бачу й чую, я трохи пам'ятаю.

Те, що я чую, бачу й обговорюю, я починаю розуміти.

Коли я чую, бачу, обговорюю й роблю, я набуваю знань і навичок,

Коли я передаю знання іншим, я стаю майстром.

Набагато важливіше навчити, ніж просто розповісти. Хоча останній метод простіший, доступніший і, безумовно, швидший. Ви можете швидко повідомити студентам те, що вони повинні знати, і вони забудуть це ще швидше.

Отже, особливі методики проведення занять з господарсько правових дисциплін – це широкий процес навчання, поєднаний із якісним проведенням лекційних та інших занять із застосуванням різних технічних та наочних форм і методів. Це потребує напруженої активної участі в цьому процесі викладачів, їх професійної майстерності. Використання методів інтерактивного проведення занять передбачає висловлення студентами своєї точки зору стосовно тієї чи іншої проблеми, розвиває вміння доказово міркувати, спільно вирішувати питання. Студенти вчаться бути демократичними, спілкуватися з товаришами, критично мислити, поважати думку колег, приймати продумані рішення і набувати практичних навичок, необхідних для майбутньої професії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Акульшина Н.* Особливості методики викладання східних мов / Н. Акульшина, Л. Хіценко // Вища школа – науково-практичне видання МНМСУ. – 2012. – № 9. – С. 69.
2. *Козаржевский А.Ч.* Мастерство устной речи лектора / А.Ч. Козаржевский. – М., 1983.
3. *Архангельский С.И.* Лекции по теории обучения в высшей школе / С.И. Архангельский. – М., 1974.
4. *Загвязинский В.И.* Дидактика высшей школы : текст лекций / В.И. Загвязинский. – Челябинск, 1990.
5. *Гапонов П.М.* Лекция в высшей школе / П.М. Гапонов. – Воронеж, 1977.
6. *Мойсеюк Н.Є.* Педагогіка : Навчальний посібник / Н.Є. Мойсеюк. – 3-є видання, доповнене. – К., 2001.
7. *Карклина Л.Д.* Методика подготовки к лекции / Л.Д. Карклина. – М., 1977. – 18 с.
8. О методике лекционного преподавания в вузе / Сост. Т.Ф. Цыгульская. – Кировоград, 1990. – 14 с.
9. Навчальний процес у вищій педагогічній школі : Навчальний посібник / За заг. ред. О.Г. Мороза. – К. 2001. – 337 с.
10. *Бойко В.В.* Диалог лектора со слушателями : психологические аспекты / В.В. Бойко. – Л., 1987.
11. Освітні технології : Навч.-метод. посіб. / О.М. Пехота, А.З. Кіктенко, О.М. Любарська та ін. ; за ред. О.М. Пехоти. – К. : А.С.К., 2004. – 225 с.
12. *П'ятакова Г.П.* Сучасні педагогічні технології та методика їх застосування у вищій школі : навч.-метод. посіб. для студентів та магістрантів вищої школи / Г.П. П'ятакова, Н.М. Заячківська. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 55 с.
13. *Софій Н.З.* Про сто і один метод активного навчання / Н.З. Софій, В.У. Кузьменко. – К. : Крок за кроком, 2003. – 116 с.

Отримано 05.05.2014